

THORMA JÁNOS

Mikor a millenáris esztendőben megalakult a nagybányai festőiskola, csakhamar kiderült, hogy az a művészeti szellem, mely az ország fővárosában élte ki magát, nem lehetett már életrevaló fejlődés alapja. Az új életerőnek a végek felől kellett jönnie már akkor is. Nagybánya rövid néhány év alatt teremtett egészséges művészeti közvéleményt és vetette meg az új magyar művészet alapját. Nagy és fényes eredmény volt ez. Hogy milyen nagy volt, abból látszik, hogy annyi gyökeres változás és annyi pusztulás után, a magyarságtól elszakított területen, még mindig vonzóerő Nagybánya. Olyan művészek, kik már azt is hitték, hogy útjuk végérvényesen másfelé vezet, visszatérnek oda és át tudják adni magukat ott annak a hitnek, melyről már azt hitték, hogy kivезett belőlük.

Természetesnek találjuk, hogy az idegen uralom alatt élő Nagybányán is ugyanaz irányítja a festőiskola fejlődését, ki valamikor — nem esik már jól visszagonodolni arra, mennyi idővel ezelőtt — előfutárja volt. Természetesnek találjuk ezt nemcsak a dolog jó formájáért, hanem azért is, mert Nagybánya senkinek sem adott annyit, mint Thorma Jánosnak és viszont senki sem adott az életéből annyit Nagybányának, mint éppen ő. Thorma Jánost kivételes temperamentumáért és lendületes egyéniségéért illet meg a legdíszesebb helyek egyike a nagybányai festők közt. Azok közül való ő, kikről azt lehet mondani, hogy értenek az élethez, ki tudják üríteni fenékgig a nekik nyújtott poharat. Thorma János, ha nem is lett olyan kiapadhatatlan művészi feldolgozóává a nagybányai tájképnek, mint Ferenczy Károly, mégis magáévá tudta fenni a lehető legteljesebb mértékben azt a Nagybányát, melynek szülőtte nem volt ugyan, de amely 14 éves gyermekkorra óta otthonává lett. Amit pedig ő Nagybányának adott, kivételesen más volt, mint bármely áldozat, melyet e darab földért művésztársai hoztak.

Thorma János személyeslétie meg ugyanis a nagybányai művészek közt, az általában mindnyájukat hevítő különös öntudaton és lelkesedésen kívül, a kiapadhatatlan ifjúi erőt. Az idővel és az emberi erő korlátaival számot nem vető ifjúság érzete hajította őt, midőn rendkívüli erőmegfeszítést igénylő feladatok megoldásához fogott. Habozás nélkül pazarolta magát ezekre a munkákra. Valami fölényes életerő érzetével pazarolta magát Nagybányára is. Ifjúságának tudata annyira egybeforrt Nagybánya képével, hogy ezt csak mint ifjúsága érzetét foghatta fel. Van törvényszerűség, van stílus abban, hogy a mostani nagybányai festőiskolának is ő a lelke.

Különösen érdekessé és jelentőssé teszi Thorma János alakját az, hogy ő, a legigazibb nagybányai festő, voltiaképpen külön helyet foglal el a nagybányai művészek közt. Nagybányán iskola fejlődött ki. Ez az iskola elsősorban kontemplatív irányú volt. Ezért tudta megnevesíteni a magyar művészetet, melyből a millennium korszakában hiányzott az elmélyedésre való hajlam. Az elmélyedésre való hajlandóság azonban végeredményben tragoeidiához vezetett Hollósynál és a nagybányai iskolánál egyáltalában. Az aktivitás hiányából magyarázható elsősorban, hogy a Hollósy-tanítványok közül aránylag kevesen érvényesíthették tehetségüket a maga teljességében. Thorma János annyiban kivétel a nagybányaiak közt, hogy ő nem kontemplatív, nem elmélkedésre hajló egyéniség. Hollósy Simonnak ugyan nemcsak legjobb, hanem igaz tanítványai közé is tartozott. Végigküzdötte magát ő is azokon a rendkívüli figyelmезítéséget igénylő, de a mellett leblincselő részlettanulmányokon, amelyek a Hollósy-növendékeket nagyobb kritikai fegyverzetrel látták el, mint a legtöbb egykorú festőiskola növendékeit. Híve lett ő is, mint korának legjobbjai, Bastien-Lepo-nek. De nem ölte ki magából a régi Székely-tanítványt sem.

Thorma János nem született művész-családból. Atyja adóhivatalnok volt. Hala-

THORMA JÁNOS: IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLÁNÉ,
BILCZ IRÉN ÜRNŐ ARCKÉPE

son, hol 1870. április hó 24-én látta meg a napvilágot és ahonnan mint kis gimnazista 14 éves korában került egyenesen Nagybányára, nem láthatott maga körül művészetet. Szülőföldjéről csak nagy magyarságát hozhatta második és egyben végleges és igazi otthonába. Itt mint gimnazista nem tartozott a jó tanulók közé. Nem volt türelme a könyvhöz. Művészeti tanulmányait azonban már komolyan vette.

A nagybányai gimnáziumban akkor Horváth Henrik működött mint rajztanár. Horváth tehetséges, érdekes és szenvedélyes ember volt. Mikor 1889-ben a nagybányai gimnáziumba kerültem, még élénken élt ott emlékezete. Idősebb tanulóitársaim természetesen arról beszéltek legelőbb, hogy nem volt ellensége a bornak és nem csinált nagy kérdést a tanári tekintély fenntartásából. A rajzművészet iránt érzéketlenek elbeszéléséből is kiderült azonban, hogy értékes ember volt és ha megfelelő tanítványra akad, annak használni is tudott. Réti István és Thorma János a legjobb bizonyíté-

kok arra, hogy használt is. A temperamentumos Horváth a temperamentumos Thormának megfelelő ember volt.

A fiatal művész a nagybányai gimnáziumból az érettség vizsga után a budapesti mintarajziskolába került. Kedves tanítványa lett itt Székely Bertalanak. A mesier annyira szerette, hogy soron kívül is foglalkozott vele. Tehetségét szemről-szembe elismerte. Elismerésének a maga eredeti táblabíró-ízü modorában adott kifejezést, mikor azt mondta neki, hogy „Domine spectabilis, többet fog tudni, mint mind-egyikünk!”

Ha most, a nagybányai korszak lezajlása után, nagyobb távlatból nézve állítjuk a Thorma alakját a Székely Bertalané mellé, úgy lünek fel, hogy a két nagy művészegyéniség közti voltaképpen nincs lényeges különbség. Nemcsak azért, mert mindkettő nagy magyar és a történelmi magyarság művészi zászlóvivője, hanem azért is, mert mindkettő nagy romantikus. Külön ez nemcsak most, mikor könnyű

Ez a lap hiányzik a könyvből.

Ez a lap hiányzik a könyvből.

THORMA JÁNOS: „BÉKESSEG VELETEK”. 1897

Szegedi múzeum

melyet a művész színmagyar szülőföldjén szoktak viselni és nem Nagybánya vidékén.

A „Szenvedők” tárgyának eseményeken alapuló teljes novellisztikus kidolgozása túltesz mindenen, amit ebben az irányban az akkori magyar művészet elért. Egyéni költészet szólalt meg ebben a képből, egyéni festői érzéssel összhangban. Költői és festői érzés egymásból folynak és egymást fokozzák. Növeli a festmény egyéni értékét az is, hogy művészi kifejezőeszköze a tónus és nem az önálló ígényekkel fellelépő erőteljes vonal. Sokatígérő művészpálya nagyszerű kezdete volt e kép. Története is bizonyítja, mennyire nem volt közönséges esemény művészeti életünkben.

A fiatal művész Nagybányán állította ki először és azután beküldte Pestre az 1892. évi téli tárlatra. A Műcsarnok juryje nem fogadta el. Az történt ezzel a képpel is, amire sok példa található a művészeti kritika történetében, hogy t. i. egyes kicsinyes szempontok a nagyobbak rovására érvényesültek. A festmény kompozíciója

nem akadémikus. A formák plasztikus feldolgozása többhelyt kifogásolható rajta. Ha azonban jogosult lett volna valaha nálunk az ilyenfajta kifogások elejtése egy művészi alkotás nagy tulajdonságaival szemben, úgy jogosult lett volna ebben az esetben. Érthető volt tehát a művész felháborodása az igazságtalan ítélet ellen és érthető volt, hogy nem mondott le első alkotása kiállításának dicsőségéről. Kicszközölte ugyanis, hogy a kép mégis bekerült a Műcsarnokba. Igaz ugyan, hogy pótlólag, rossz helyen, egy kiállítási célokra nem alkalmas külön kis szobában helyezték el. Vannak azonban vereségek, melyek több dicsőséget jelentenek sok győzelemnél. Vannak fényes síkerek, melyek az el nem ismert eredmények mellett egyszerűen semmiséknek bizonyulnak. A budapesti művészeti kritika pedig abban az időben még javarészen elmaradt volt. A „Szenvedők”-ről is többnyire egészen laikus álláspontot képviselő vélemények jelentek meg nyomtatásban. Thorma sikertelensége tehát nem volt komoly vere-

ségnek nevezhető. Mindössze annyit jelenthet, hogy kétségtelenül fiatalos alkotásban volt valami egyoldalú szembehelyezkedés a kompozíció és a megrajzolás akadémikus felfogásával. Ez a halvány bolyászúre kép egyoldalúan képviselte a hangulati festést a plasztikus forma-, azaz téralkötéssel szemben.

A következő évek különben meghozták a budapesti kritikára a fényes cáfolatot. 1895-ban a müncheni Glaspalast kiállításán volt látható a kép. 1894-ben a párisi Nagy Szalon juryje nemcsak hogy elfogadta, hanem mention honorable-re is méltatta. Érmét csak azért nem kapott, mert nem jelölték rá első helyen.

A „Szenvedők”, mint az elmondottakból kitűnik, Nagybányán készült, hol első párisi tartózkodása után körülbelül másfél évet töltött a művész. Tanulmányait atyja súlyos betegsége miatt szakította meg. Nagy kompozíciója mellett egy finom női arcképet is festett ekkor, Bilcz Irén kisasszony kép-mását, ki később Iványi-Grünwald Béla neje lett. A rendkívül finom és érdekes női arcot oldalnézetben ábrázolta a művész, arany háttér előtt, amiben párisi hatás nyilvánult meg, hol viszont az arany háttérrel a hetvenes évek óta igen kedvelt japán művészet tette népszerűvé.

1896 elején Thorma ismét Párisba ment. Újra beiratkozott a Julienbe, hol Doucet és Brentot osztályában dolgozott. Nagy terveit továbbszőtte. Úgy látszik, hogy még Székely hatása nyilatkozott meg abban, hogy a „Szenvedők”-hoz folytatásként egy újabb képet festett, melynek az „Ébredés” címet adta. E kompozíció főalakja egy mámoros álmából kábultan ébredő férfi, ki pamlag szélén ülve, üres szemekkel mered maga elé, míg körülötte meztelen és félmeztelen női alakok fetrengenek. A kép nem fejeződött be teljesen. Thorma fel is derabolta. A főalakot és közvetlen környezetét ábrázoló darabot Fraenkel Ernő műkereskedésében volt alkalmam megismerkedni a háborús években. Innen került Schuler Gusztáv gyűjteményébe, melynek nagybányai csoportja egyidőben a Szép-művészeti Múzeumával vetekedett.

Az újabb párisi tartózkodás után, de még 1895-ban, egy Réti Istvánnal folytatott beszélgetés folyamán került fel Thormában

az aradi tragédia megfestésének terve. Réti, kinek a Thormaéra vonatkozó adatok legnagyobb részét köszönöm, nem tudott már felvilágosítást adni a gondolatmenetről, melynek az „Aradi vértanúk” eszméje szerves folyamánya volt. Tőle tudom azonban, hogy a nagy mű alap gondolata nem volt festői. Az esemény tartalmára való eszmélés jóval megelőzte a képpforma gondolatát. Különös dicséretére szolgált a művésznek már az, hogy a festmény tartalmának kiértelmezésére rendkívül nagy gondot fordított. Előlvasta gondosan a szomorú esemény hiteles leírásait és a szereplőkre vonatkozó közleményeket. Leutazott Aradra, hol alapos helyszíni tanulmányokat végzett, kihallgatta az akkor élő tanukat, kik a vesztőhelyen magyarázták el neki a szereplők elhelyezkedését. Lelkiismeretességében annyira ment, hogy midőn egy halálos fiélet végrehajtásáról előre értesült, elutazott Szatmárra, hogy akasztást is láthasson saját szemével.

Amin látnak tehát, Thorma nagy igényekkel lépett fel saját magával szemben. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a történelmi képek alkotásának az az egyedüli módja, melyet ő tartott helyesnek. Delacroix-t kétségtelenül nem igaztá annyira a hitelesség kérdése a chioisi vérfürdő vagy a keresztetek konstantinápolyi bevonulásának megfestése alkalmával. Kétségtelen azonban, hogy olyan esetekben, ha a hitelesség követelményeinek eleget tehet a művész és közönsége az eseményhez való közelsége vagy tanultsága folytán igényeket támaszt a hitelességre, akkor a történelmi kép művészi meggyőző erejét a hitelesség óriási mértékben fokozza. A művésznek teljes joga van az egyéni felfogáshoz. Ha azonban közönségének van már a történelmi igazságról helyes fogalma és mely meggyőződése, akkor csak olyan kép gyakorolhat rá komoly hatást, amely ezen meggyőződéssel összhangban áll. Thorma János aradi képe azt a benyomást gyakorolja ránk, hogy szabadságharcunk végső nagy tragikus jelenetét a lehető leghitelesebben ábrázolja. Óriási erkölcsi sikere éppen ezért nem is maradt el. Ő csak egy hangnemet választhatott az „Aradi vértanúk” megfestésénél: azt, amelyet választott. Feladatát közügynek tekintette, aminthogy magánügynek nem is tekinthette. A művész tehát

Ez a lap hiányzik a könyvből.

Ez a lap hiányzik a könyvből.

THORMA JÁNOS: VASÁRNAP DÉLUTÁN (A KÁRTYÁZÓK). Olajfestmény
A Kőlyves Kálmán r. l. jogosságával

THORMA JÁNOS: CIGÁNY-UTCA. 1907. Vázlat
A magyar állam tulajdona

THORNA JÁNOS: „BUDAVAR VISSZAFoglalÁSA”. Görgey, Nagy S., Aulich, Knerich, Várdai

bergggyel végző hóhér kopottas vörös egyenruhája, a papi ruhák fehér és fekete foltijai, a középtérben állók sötét tömege és a háttérben sorfalat álló katonaság fehér kabátja és világoskék nadrágja a szomorú szűrkeséghez hangolódik. Egyetlen mozdulat, egyetlen színfolt sem ugrik ki a szándékosan letempítőtónusok-adta összhangból. Olyan érzést kelt ez a kép, mint a fekete posztóval letakart dob hangja. Ezt az érzést kelti a színhatása, ezt keltik az éklímenyes-érték nélküli vonalai, melyek tulajdonképpen nem is vonalak, hiszen az a művészet, melyet Thorma képviselt (különösen a Hollósy-iskola), nem ismerte el az elvont értékű vonal létjogosultságát.

Thorma János olyan iskolából került ki, amely mindenáron kerülte a színpadiasságot. Székely Bertalan kiszámított kompozícióban található itt-ott olyan alak, melyből valamelyes szentimentalizmus hangzik ki. Ez azonban csak a kor szelleméből folyt a különben teljesen férfias érzésű művésznél. Hollósy Simon külön programot csinált az egyszerűségből és keresetlenségből. Az a párisi művészt, mely Thormát a Julien-években körülvette, szintén túl volt már minden romantikus ritmuskeresésen. Thormára mindez nemestő hatást gyakorolt, de szerencsére nem ölte ki belőle azt a lelke mélyén lüktető romantikát, melyről ma már jobban látjuk mint annak idején, hogy művészetének legértékesebb eleme. Ez a keresetlen formába öntött, mondhatni szemérmesen rejtőzködő, de annál komolyabban és meggyőzőbben ható romantika jut kifejezésre az „Aradi vértanúk” egyik főalakjában, Nagy Sándor József tábornokban, kit a művész bitófa alá állított bajtársával éppen szembehelyezett. Nagy Sándor sötétruhás alakja kapta az egy csoportba helyezett nyolc tábornok közül a legnagyobb hangsúlyt. Pölsenberg felé fordulva látható, amint szövetetett lábakkal és csipőre támasztott kezekkel, szilárdan és elborult arccal áll. Féloldalt homlokára féssült haja és lehajló bajusza különben is alkalmassá tette arcát arra, hogy a mérhetetlen fájdalom kifejezésére őt válassza ki első sorban a művész. Emberfölből vonás természetesen egyetlen alakban sem fedezhető fel, még kevésbé bármilyen naivitás vagy éretlenség a kifejezési eszközökben.

Az „Aradi vértanúk” tehát megfelelt a legszigorúbb követelményeknek, úgyis mint történelmi kompozíció, úgyis mint festmény. Mégsem lehetett vele szerencsésje a művészek. A magyar társadalom a millenáris esztendőben nem tudott már kiértelmelni magából olyan erős közvéleményt, mely akár művészi, akár történelmi szempontoktól vezetelve döntő erővel tudott volna Thorma mellé állani. Állami gyűjteménybe nem kerülhetett a kép. Olyan magángyűjtemény nem volt Magyarországon, mely ez óriási vásznat befogadhatta volna. A legszebb, legeredményesebb három év munkája visszavándorolt ennél fogva a művészhez, kit azonban a csalódás nem tőri meg. Thorma elpusztíthatatlan elereteje egyáltalában sohasem hagyott helyet a pesszimizmusnak. Művészetében sincs annak nyoma. Az „Aradi vértanúk” képében sem. Nem kell egyebet tennünk, mint összehasonlítaniunk Nagy Sándor tábornoknak tragikumában is töretlen alakját a Horvai-féle Kossuthal. Az 1897-iki párisi Szalonban történt kiállítás után kilenc évig pihent az aradi vértanúk nagy képe a sötétben, mígnem Thorma az 1906-iki tavaszi kiállításon újra bemutatja, most már a Múcsarnokban. A legrosszabb időben. A magyar kritikában éppen akkor volt legkevésbé érzék a kép tárgya és felfogása iránt. A tegnap művészetének nyilvánították. Az állam ekkor sem volt hajlandó megszerezni a képet, jóllehet voltak, akik megvásárlását melegen ajánlották. A művész nemes elhatározással az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumnak ajánlódkozta. Az ajándékozást bejelentő levelére nem érkezett válasz.

Hat év múlva ismét nyilvánosság elé került a nagy kép Nagybányán, a jubiláris kiállítás alkalmával. Az öreg gimnázium tornatermében találták meg ekkor a kiállítására megfelelő helyet. (Ezt a tornatermet azóta, az oláh uralom alatt, görög-keleti templommá alakították át.) A művésztelep 15, az az 16 éves jubileumának egyik legnevezetesebb eseménye lett a kép kiállítása. A magyar művészet történetének e nevezetes esztendejében, a nagy háború kitörése előtt, újra felmerült az állami vásárlás gondolata. Dr. Kammerer Ernő, a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatója és a minisztérium művészeti ügyosztálya magukévá tették az ügyet.

THORMA JÁNOS: DR. LOVRICH GYULA ÉS NEJE

Orsz. M. Szépművészeti Múzeum

Gróf Teleki Géza volt belügyminiszter, Nagybánya városának egyik lelkes barátja, szintén fáradozott a kedvező elintézés érdekében. Sajnos, minden jóakarat hiábavaló volt. Kammerer a kiállításra következő tél folyamán nagybeteg lett; vissza is vonult véglegesen a múzeum vezetésétől. A Balkánon ekkor kitört volt a háború, ami tulajdonképpen már a világháború kezdetét jelentette. Az aradi vértanúk képe az egymásra tornyosuló új orszógos gondok közepette gyorsan merült feledésbe. A háború alatt ismét összecsavarva feküdt. Történetéből még egy momentumot kell említenem. Mikor 1918-ban Magyarországon alétsóghában fegyvertelenül kiszolgáltatta magát ellenségeinek és biztosra volt vehető Nagybánya elvesztése is, Thorma Debrecebenbe küldte a képet. A megszállók, mikor utólagosan tudomást szereztek erről, méltatlankodásuknak adták kifejezést a fölött, hogy a művész nem bízott az ő felvilágosultságukban és lovagiasságukban.

A vértanúk képének befejezése egybeesik a nagybányai művésztelep alapításá-

val. Hollósy Simon, kinek festőiskolája a müncheni fiatal festőnemzedék körében már nagyteljesítménynek örvendett, elhatározta, hogy a nyári hónapokat tanítványaival együtt pleinair-festéssel fogja tölteni valamelyik magyar vidéki városban. Éppen Thorma János és Réti István, mint állandó nagybányai lakosok voltak azok, kik mesterüket arra bírták, hogy választása Nagybányára essék. Thorma János tehát ilyenformán nemcsak előfutárja, hanem egyik alapítója is lett a nagybányai iskolának. A nagybányai település természetesen két részből állt: az iskolából és az iskolán kívül dolgozó beérkezett művészekből, kik közt kezdetben négyen játszottak vezetés szerepet: Thorma János, Réti István, Ferenczy Károly és Iványi-Grünwald Béla. A két utóbbi közel állott egymáshoz kezdetiől fogva, míg Thorma és Réti a köztudatban a tőgabb értelemben vett Hollósy-iskolát képviselték. Külsőségekben érvényesülő erős stílusesség tehát nem nyilatkozott meg a nagybányai művészek csoportjában. Az eszmei egyesség azon-

THORMA JÁNOS: KÖRMENET

Széki Bertalan és felesége

ban letagadhatatlanul érvényesült benne. Kifejezésre jutott ez az egység már Nagybányára érkezésük előtt, már abban is, hogy még a Nagybányára település előtt egy nagyszabású közös munkára vállalkoztak. Ez a munka Kiss József költeményeinek illusztrálása volt. A költeményeket kísérő rajzokban és festményekben (az utóbbiak egy színnel vagy néhány könnyű tónussal készültek) egyaránt érvényesül az a felfogás, hogy a művész ez alkalommal nem végez önálló munkát; alkotását nem zárja körül a nehéz képkeret. Ezek az illusztrációk úgy viszonylanak a képekhez, mint az essayak könyvhöz. Ennek a felismerése abban az időben még bizonyos újítást is jelentett nálunk. A közönség nagy része tanácstalanul is állott a Kiss József-illusztrációk előtt. A hivatott kritika azonban a nagybányai művészek első kiállítása alkalmából az ő javukra döntötte el a kérdést.

Thorma nem vállalt sok munkát a Kiss József-kötetben. Mindössze „Simon Judit”-ot és „Dózsa György”-öt illusztrálta. Ez előbbihez készült szénrajzai közül az öreg rabbnőst és az előtte összeroskadtan ülő Juditot ábrázoló illusztráció átgondoltság és kifejeződerő tekintetében felveheti bármely nagy munkabefektetéssel készült festménnyel a versenyt. A felfogás teljes egyszerűségének és a megrajzolás keresetlenségének meggyőző erejével hat. Az írás értelmébe merülő vén pap nyugodt bölcsessége és az asszony arcán a néma kétségbeesés éppen az egyszerű előadás folytán lett teljesen kiforrott művészi értéké. A másik két rajz (Vajudó lázas éj, jó volt temetkezni... Hüllő ajkát nyomja égő ajakára) sokkal könnyedebb, különösen az utóbbi, mely teljesen öleltszerűen hat. Az olajjal festett Dózsa György kevésbé szerencsés. Kifejezőereje itt inkább a tájképfátnérnek, az atmoszféris hangulatának van. Tagadhatatlan azonban, hogy az alakok póznélküliségéből nyilvánvalóvá lesz, hogy a művész szándékosan nem akarta túlterhelni a kompozíciót és csupán egyegy gondolat kifejezésére szánt egy-egy alakot.

A nagybányai nyár előtt még egy fontos esemény zajlott le Thorma életében: egy párisi és egy rákövetkező hollandiai tartózkodás. A kettő együtt sem vetett sok

időt igénybe, de ez a háromhónapos tanulmányút elég volt ahhoz, hogy nagyon messze kiható változásokat idézzon elő. Tulajdonképpen az ekkor szerzett benyomásokra vezethető vissza a legnagyobb változás, mely Thorma János művészi fejlődésében megállapítható. Ennek okozója pedig a Rembrandt művészetében való elmélyedés volt. Thormát eddig az jellemezte, hogy nem foglalkozott olyan festői problémákkal, melyek a kép eszmei tartalma fölül fejlődtek volna. Az artisztiikum kérdése az ő szemében elsősorban az árnyékoló színek meglevenítésének kérdése volt. Egyike volt Thorma is azoknak, kik szenvedéllyel vetették magukat a műtermi munkát jellemző nehéz, élettelen és vak sötérbarna árnyékok eltüntetésére. Azok közé tartozott ő is, kik valósággal beleszerettek a lilás árnyékolásba. A Hollósy-iskolában ezt még éppoly kevésbé volt alkalma tanulni, mint megelőzőleg a mintarajziskolában. Mikor ő Hollósynál tanult, a mester még az akadémikus színskála keretén belül mozgott. (Még barabb tónusok jellemzik korán elhalt öccsének, Hollósy Józsefnek festményeit, ki erős és részletező mintázásával valósággal Ribera-szerű hafásokat ért el.) Thormát Páris alakította át a midőn onnan visszatért és Hollósyval közölte tanulmányainak eredményét, Hollósy maga is, mint akinek szemét hirtelen felnyitották, hogy lássa meg azt, ami felé természete különben is hajította, azonnal elhagyta a barna árnyékolást és áttért a levegős kékes tónusokra.

A kékes ibolyatónusok nagy százalékú lírizmus vitték be maguk is a XIX. század végének festőművészetébe. Ezzel szemben azután új irányt jelentett egyes régi mesterek azaz történelmi értékek kultusza, melyből a lírikus hangulatfestéssel szemben bizonyos ékítményes, érzelmi hangulatfestés fejlődött ki. Thormát a hollandiai tanulmányait természetesen Rembrandtial szemben tette különösen fogékonnyá, kinek fény- és árnyékfestésében különben végtelenül sok egyéni lírizmus is van. Ez a Rembrandthatós azután megint egy nagyméretű váson alkotásához vezettet, mellyel a művész 1897 telén, az első nagybányai kiállításon jelent meg a közönség előtt. Az erős központi hangsúlyjal festett kép a feltámadt Krisztust ábrázolja, amint tanítványai közt

fest helyén

THORMA JÁNOS: TAVASZ

THORMA JÁNOS: HÚSVÉT

THORMA JÁNOS: LJUNCOK

THORMA JÁNOS: FÜRĐŐ NÓK

THORMA JÁNOS: VIHAROS TÁL. Vázlat

váratlanul megjelenik és meglepetésükre azzal felel: „Békesség veletek!”

A kompozíció amennyire lendületes, annyira átgondolt. Az egyik tanítványból vulkánikusan tör ki a szenvedély; a másik viszont magábaroskad. Sötét alakjaik kétoldalt fogják körül a fénytömeget, mely Krisztus alakjával a háttérből özönlik előre. Krisztus fejéhez különben a Hollósy Simoné szolgáltatta a mintát. Merész eredetiséggel festette meg Thorma a fonalakat. Hosszú haját féloldalt homlokára húzta. Egész lényének szándékosan népies kifejezést adott. Ugyancsak néplesek természetesen az apostolok alakjai is. Hatott ebben kétségtelenül Hollósy is Thormára. A nagybányai festőiskolát egyáltalán jellemezte mindig valamelyes, művészi törekvéssel egybehangzó demokratikus felfogás. Nem fogható rá ugyan Thormára, hogy a „Békesség veletek”-et programképnek szánta volna, de a festmény azért mégis programképpé lett. Ki is váltotta az ilyenfajta alkotásoknál rendszer észlelhető hatást. Egyes kritikuskokat

ösztönserű vagy tudatos ellentmondásra kényszerített.

Bár szimmetrikus a kompozíció alagondolata, ritmusa mégis szabadon lökődik. Krisztus — a középponttól kissé jobbra — magásra emeli balkarját csaknem függélyes egyenes vonalban, míg jobbát vízrányosan szélesen kitarja. Feje is szeliden jobbra hajlik. Hét férfialak verődik össze alakja körül szoros csoportba. Az egyik térdreborulva két kézzel markol a Megváltó fehér köntösébe. Még hárman térdelnek itt a Mester előtt, kinek alakja térdmagasságtól szabadon érvényesül. Jobbkarja alatti, mintegy hátulról előbujva, ketten sámulnak hozzá a félelem, a szeretet és a tisztelet kifejezésével. A hat alakot jobboldalt, az égnek emelt balkar alatt, akárcsak egy zászló alatt, a féltérre roskadó és Urára föltekintő János egyensúlyozza. Balról az előtérből két sötétképenyes, háttal ábrázolt tanítvány indul a Mester felé. Az egyiknek előrenyújtott jobbját a kapocs a kép középpontja és baloldala közt. E Krisztus felé irányuló mozgás ellen-

THORMA JÁNOS: AKT

tete jobboldalt egy szemközti álló hatalmas, turbános szerezcsen, összefont karokkal, lehorgasztott fejjel, két vállán s karján kida-gadó izmokkal, hosszú alsóruhában, melynek földre omló egyenes vonalal szilárd oszloptörzssé varázsolják a sötét férfiú alsó-testét. Ez a sarokba állított jelenség a ma-gábamélyedés, a tépelődés megtestesülése. Kitűnő művészi számítás nyilatkozik meg abban is, hogy baloldalt a háttérbe is helyezett két elgondolkozó alakot a művész és ezeknek egyensúlyozására jobboldalt is jutott a háttérbe két egymásfelé forduló térdelő tanítvány.

A kormány megvásárolta a képet. Igaz ugyan, hogy a dolog nem ment sűrűn. Nem ment azonban elsősorban azért, mert a művész maga támasztott nehézségeket. A nagy-bányai festőket az időben eszményi barátság fűzte egymáshoz s mindnyájan azon a véleményen voltak, hogy Ferenczy Károly „Hegyi beszéd”-ét az állam tulajdonába kell juttatni. Thorma annyira önzetlenül képviselte ezt a felfogást, hogy nagy kompo-

zicióját csak abban az esetben akarta át-engedni, ha a Ferenczyt is megveszik. A „Békesség veletek!” praeraffaelisztikus és erősen egyéni plein-air folttílusú azonban akkor még annyira megijesztette a művészi álláspontra helyezkedni alig tudó vásárló-bizottsági tagokat, hogy e kép megvásárlását a jóindulatúak semmiképpen sem tudták klerószakolni.

Thorma azt a felvilágosítást kapta barátjaitól, különösen Feszy Árpádtól, hogy ha sokat ellenkezik, legföljebb azt éri el vele, hogy egyik kép sem kerül az állam tulajdonába. Így mit volt mit tennie, elállt a ne-mes feltételtől. Arra kérte azonban a vásárló-bizottságot, hogy juttassa hozzá vissza egy-idegre a képet abból a célból, hogy egyes részleteit át dolgozhassa. A „Békesség veletek!” u. i. szokatlantul gyorsan készült s ezért mondhatni nyersen került kiállításra. A művész csakugyan visszakapta a képet s most már 2000 koronával kevesebbetért vette át az állam. Az eredeti vételár 8000 korona volt, melyből ilyenformán csak 6000-et fizettek ki.

Egyik díszje volt még az első nagybányai kiállításnak Lukovicsné arcképe, kit álló helyzetben, felér ruhában, ölben gyermekével festett le Thorma. A kreolarcú híres szép asszony megjelenésében van valami a „Szenvedők”-ből és ugyanabból, ami fél évtized múltával újra felmerült, mikor a művész egy nagy vásznan, mintegy félteltnagyságú alakokkal illusztrálta a „Szeptember végén”-t: „De látod amottan a téli világot? Már hó takarja el a bérci tetőt.” Lukovicsné feje különben megjelent virágokkal díszített aranyalapon 1899-ben mint illusztráció Bródy Sándor díszes kiadású „Ezüst kecské”-jében. Ami aprólékosság még található volt a nagy festményen, az itt már tökéletesen egyszerűsödött, barna tónusú összefoglaló mintázásnak adott helyet. Sajátságos módon ugyanez ismétlődik a koltói kerben összefoglalóképe ill. Petőfi és Szendrei Jullán, kiknek arcára a távolban felérő Rozsály melanchóliája borul.

Az 1898-iki második nagybányai kiállításán semmi sem volt látható Thormától. Ekkor u. i. már ismét óriási méretű festményt dolgozott. Az „Aradi vértanúk” párjának szánta e második nagyszobású hazafias kompozícióját, melyet azonban a nemzetmárványával ellenében a szabadság reggelének szentelt. Március 15-ét akarta vele ábrázolni. Első gondolata az volt, hogy a múzeumkerli halhatatlan jelenetét dolgozza fel művészi formában. Tervét azonban megváltoztatta a történelem egyik intímabb mozanata javára. A „Talpra magyar!” (ahogy a képet elnevezte) az egyetemteri epizód emlékszerű feldolgozása kívánt lenni.

Itt már, amint a legutolsó változat mutatja, nagyobb egyéni szabadságot vett magának a művész. Azért említem mindjárt az utolsó változatot, mert az elsőt sohasem láttam. Itt nem hallgathatok el egy kis esetet, melyből talán némi tanulságot is meríthetnek e sorok olvasói. 1898 nyarán voltam először tagja a Hollósy-iskolának. Megelőzőleg husvétkor, közeli otthonomból, Nagysomkútról, átrándultam Nagybányára, hogy mint egészen tapasztalatlan fiatalember valakitől felvilágosítást kaphassak az iskoloról és az oda bejutás feltételeiről. Sikerült magával Thormával beszélnem, kit otthonában szerettem volna fölkeresni. Találkozásunk azonban már az utcán történt s a beszéde Thorma, minden

bevezetés nélkül, azzal kezdte „Megmutatom a képemet!” Bizony nem volt alkalmam addig hozzászólni ahhoz, hogy ekkora előzékenységet készpénznek vegyek. Nem is tudtam hirtelenjében arra gondolni, hogy az ajánlat komolyan vehető és azonkívül valami unottságot és kedvetlenséget éreztem ki a művész hanghordozásából. Nem fogadtam hát el a Thorma meghívását, arravaló hivatkozással, hogy nem akarom újból visszatéríteni. Így lettem, különös fájdalomra, egy nagy élménnyel szegényebb, amit most természetesen sokszorosan sajnálók. A mulasztás pótolhatatlanná vált azáltal, hogy Thorma az első kompozíciót, mint nem egy jobb sorsra érdemes művét, hat év múlva feldarabolta. Mint Rétil Istvánót tudom, azért bánt vele ilyen kegyetlenül, mert a sok átdolgozás folyamán már igen sötétre festette. Réritől tudom azt is, hogy a kép egyes részei nagyon sok gondot és fáradtságot okoztak Thormának. Különösen nehezen tudott végleges elhatározáshoz jutni a háttérben emelkedő házak rajzát illetően. Az ablakok vonalait adtak neki legtöbb gondot, melyeket így igyekezett elrendezni, hogy az alakok fejét ne kereszteszék. Azért vált ez természetesen oly nehéz kérdéssé, mert a tárgyilagosság és az egyéni művészi szabadság elvének összeegyeztetése nála szükségképpen nehezebb volt, mint az egyoldaluan naturalista vagy az akadémikus szabályokat egyénietlenül alkalmazó művészeknél.

A „Talpra magyar”-nál a küzdelem mégis az egyéni felfogás javára dőlt el. A hosszú gyötrelmes munka tehát fontos elvi eredménnyel végződött, fontosabbal, mint aminőt maga a művész várt. Ez volt tulajdonképpen a sok fáradtság igazi eredménye, mert a festmény befejezett képpé nem fejlődött. Második alakjában is csak vázlat maradt s így jutott 1918-ban az „Aradi vértanúk” sorsára. Thorma begöngyöltette és Debrecenbe küldte.

Az itt közölt vázlatból látható, hogy e mű milyen hatalmas alkotással gyarapította volna a magyar történelmi festészet kincsesházát. Thorma leggazdagabb, leglendületesebb festményének készült. Ami belőle látható, temérdek művészi élményről, nagy érettségről és szabadságról tesz tanuságot. Szigorúan egy-séges, minden ízében átérzett szerves kompozíció, tele önmagukban is rendkívül érdekes, epizódos részletekkel. Olyan élen

hat, mint egy csatakép. Balról lelkes nagy tömeg rohan az Egyetem épületétől jobbfelé, hol az árnyékolt falú házak előterében a márciusi ifjúság csoportjából emelkedik ki a szabadság napjának hőse, Petőfi Sándor. Nagy lendülettel emeli jobbját esküre a költő, míg baljával egy trikolor szegélyét ragadja meg. A szavaló Petőfi és a zászló együtt, mint magásra csapó hullám, írja le a képen a legnagyobb hangsúlyt. E felé a pont felé zajlik mindkét tömeg. A ritmus elől baloldalt néhány nyugodt alakban hangzik ki, melyek egyben, mint ellentétek, fokozzák értékét. Közös célt szolgálnak e motívumokkal a tónusértékek is. A borús ég a nagy költő és a zászló fölött kiderül és a fényugarak végigfutnak az alakok egy részén.

Szerves folytatása ez a nagy kép az 1897-es Krisztus-kompozíciónak és ezzel együtt azt bizonyítja, hogy Thorma a nagy stílusra született, ami egyben azt jeleníti, hogy nagy tragikumra hivatott el, mert nem tehetett hivatásának eleget. Nagyobb korban kellett volna születnie, mint amilyenben világra jött. Ma még nem tudunk a tárgyilagos tudományosság követelményeinek megfelelő hangon válaszolni arra a kérdésre, hogy mi volt az oka annak, hogy a 40-es években született nemzedék működése jelentette a magyar művészet aranykorát. Kétségtelennek tartom, hogy valamikor erre is megkapjuk a minden egyéni érzéstől mentes egyszerű feleletet. A nagybányai újjászületésről világosan fogjuk látni akkor, hogy nem egyéb, mint egy nagy dagálnak utolsó hatalmas hullámcsapása. Thorma csakugyan úgy fogható fel, mint az utolsó a nagyok közt, kik nem tudták magukat méretekben is korlátolt természetátérzésekre szorítani. A fénykor azonban nem következett be nálunk elég korán ahhoz, hogy a magyar művészet szintjét hosszú időre biztosíthassa. Ennek főoka, véleményem szerint, abban kereshető, hogy művészetünk nagyjai nem találtak méltó talajra. Az ő fajsúlyuk és a magyar társadalom fajsúlyuk között nem volt meg a szükséges összhang. A magyar társadalom világméretben mesterségesen kiskorúsított volt. Ma már világosan látjuk, hogy ez a társadalom, mely állandóan ezeréves multjára hivatkozott és függetlenségét emlegette, mennyire nem volt tényező a világesemények szempontjából.

Erősebb tényezők egyszerűen nem engedték, hogy azzá váljék és természetesen ügyeltek arra is, hogy ne fejlődjék ki benne az öntudatos fejlődéshez nélkülözhetetlen komolyság. Nem tudom elképzelni, hogy volt-e még egy társadalom a világon, amelyik olyan komolytalanul bánt volna legnagyobb értékével, mint a magyar. Ma látjuk csak igazán, hogy a művelt világ szemében milyen óriási jelentősége volt annak idején és milyen jelentősége tud lenni ma is annak, hogy Magyarország résztvett 1848-ban és 49-ben abban a szabadságharcban, mely nemcsak a miénk volt, hanem az egész világé. Ma tudjuk csak igazán, milyen világértéket jelentett és jelent ma is a Kossuth Lajos neve. Ezeket az értékeket nem volt szabad nekünk megbecsülni, nem volt szabad a magyar nemzet érdekében kiaknázni. Ha akadt valaki, aki művészetét a magyar nemzet legszebb korának szentelte, elgáncsolták, tudatosan vagy öntudatlanul, nem hagyták boldogulni. A letérés zajtalanul ment; nem kellett feltűnést. Ez mutatja, hogy nem ütközött komoly ellenállásba.

Thorma János két évtizeden át foglalkoztatta a „Talpra magyar!” Ez a hosszú idő azonban nem műhatott el változatosság nélkül. Kisebb lélekzetű munkák elég szép számmal hagyták el közben a mester műtermét. Ezek már kezdetben új stílusváltásról tanuskodtak. 1899-ben több művész barátjával együtt Spanyolországba utazott Thorma. Mindeniküknek az volt a megbízatása, hogy Velazqueznek egy-egy nevezetes festményét másolja a magyar állam részére. Thorma választása Pálóp király egyik tőrjéjére esett. Másolatára nem lehet azt mondani, hogy teljesen szakszerű. A saját technikájával készült, kissé szabadon, nem annyira pontos másolat, mint inkább parafrázis gyanánt. Thorma volt azonban a kiküldött művészek között éppen az, ki a legjobban érezte át Velazquezet és a másoló munka éppen azért nem is maradt nála hatás nélküli. A Velazquez-tanulmányok nyoma nem is vészett ki többé a Thorma művészetéből. Ezeknek hatása alatt tette magáévá tökéletesen a formák mintázásában, a testeket határoló síkok megfestésében a legnagyobb takarékoság elvét. A spanyolországi tanulmányok folytán beállott stílusváltás végeredményben könnyed és széles ecsetkezelés, kisebb részletek nélküli festés

kifejlesztésére vezetett. Több érdekes változati mutatót fel ez a fejlődés. Sötét árnyékokkal kezdődött és fokozatosan élénkülve, ragyogó élénk színezésű lett. Egyformán jellemzi azonban minden változatát a nagy közvetlenség, a rendkívül temperamentumos festői előadás, kétoly tulajdonság, ami Thorma egyéniségének legmélyében gyökerezik.

A sötét színekkel, még inkább rajzolja és erősen mintázva festett alkotások egyik legjobbjai dr. Lovrich Gyula és neje képmása, mely a Múcsarnok 1900-iki téli tárlatán szerepelt először és később a Szépművészeti Múzeumba került.

A nagybányai művésztelep gyönyörűen nekilendült társasálat pár év múltával bomlásnak indult. Hollósy és a székebb környezete 1899-ben már nem élt a régi jó viszonyban az idősebb nagybányai festőnemzedékekkel. 1901-ben már párbajok is fordultak elő a művészirtársaságban. Ez az év különben is nyugtalan volt, leginkább az akkori képviselőválasztások miatt, melybe Thormát szintén belesodorta a szenvedélye. E zajos események a Thorma életében természetesen csak epizódok voltak, de mindenestre jellemző epizódok. Thorma János teitől talpig művész; minden megnyilatkozásában az. Mindennek lehet inkább nevezni, mint politikusnak, de viszont nem olyan természet, kit a körülötte hullámzó élet ne tudna magával sodorni. Hiszen láttuk azt élete minden nagy eredményén, hogy az ő művészete aktív művész, erősen kifelé irányuló lendülettel. Az ilyen természetű művészek, mint a multból sok példa mutatja, sohasem tudtak érzéketlenek maradni a lüktető élethez szemben és ez végeredményben nem is ártott nekik.

Hollósy 1902-ben már nem töltötte Nagy-bányán a nyarat. Az oltmaradi művészirtársaság vezetőszeretet vivő tagjai azonban elhatározták, hogy nem hagyják veszni a nagybányai iskolát. Ferenczy, Réti, Thorma és Iványi Grünwald vállalkoztak arra, hogy vezetői lesznek továbbra is a fiatalok. Iványi-Grünwald Béla később ugyan kivált a társaságból, Kecskemétre költözött. A többiek azonban tovább folytatták a munkát; egyelőre hárman, míg Ferenczy ki nem dőlt az élők sorából; azután ketten: Réti és Thorma. Végre az utóbbi egyedül. Ma úgy szerepel a „nagybányai szabad

festőiskola”, mint az ő magániskolája. A román kormány a bukaresti és jassyi akadémiák ösztöndíjas növendékét küldte oda.

Nagybánya új korszakának kezdetét a poszimpreszionizmus térfoglalása jellemzi, amit ott szokásossá vált „neo-mozgalom”-nak nevezni. E mozgalom, érthető módon, az ifjúságot ragadta magával. Az idősebbek közül csak Iványi-Grünwald Béla csatlakozott hozzá. Thorma haladti következetesen a maga útján, azonban bizonyos „art pour l’art” festőiség kétségtelenül elhatárolódott rajta. Már az első képén, melyet 1902-ben és 1905-ban a „Talpra magyar” közben, felüldülés céljából festett, az „Október elsejé”-n,¹ felüldő módon jelentkezik a nagyrésben öncélú új festőiség. Tele van ugyan a kép drámai részletekkel és, mint minden kiváló alkotása a művésznek, ez is festett költemény. A nagybányai vasúti állomást ábrázolja, az indulásra váró vonattal, mely a környékbeli újoncokkal Szatmárra készül indulni. A hangosan búcsúzó italos legények, a rendet csináló szuronyos csendőr és vasúti kalauz, a siránkozó anya és az egyedül komoly pillantással búcsúzó öreg paraszt, csupa életből vett alakok. Thorma nagyszerűen tudta őket csoportosítani. Művének volt is külső sikere. Több ízben kapott rá kitérítést és az állammegvásárolta a Szépművészeti Múzeum számára. Ez a kép azonban már lényegesen különbözik a régebbi kompozícióktól abban, hogy legfőbb összetartó motívuma egy erősen hangsúlyozott festői érték, a kékködmönös, fehérhatyás és feketekalapos öreg koltói, ki egyébként, amint hátrattat kézzel, nehéz csizmában áll ott, a kép fókuszában, maga a szintizista közönyösség. Thorma megtalálta az oláhok közé ékelte koltói magyar parasztiokban azt, amit festő szemével keresett és felhasználta őket a következő, káryázókat ábrázoló festményében is, egy nyugodt vonalú, bizonyos mértékig Munkácsyra emlékeztető kompozícióban, melyben a csuklónál összegombolt fehér ingujjak, a sötét mellények és lobogós fehér vászon-gatyák a kép architektúrájában kitűnően teljesítik festői szerepüket. E kép, mely 1905-ben szerepelt a Múcsarnokban a tavaszi tárlaton „Vasárnap délután” cím alatt, ugyanabban az évben készült, melyben a művész a „Talpra

¹ Készítette a Múcsarnokban, 1903 táján. Dep. Magyar Művészet II. (1907) évf. 36. o.

magyar* első vadszándí darabolta szét. Egy rövidebb párisi újtjáról hazatérve tette ezt.

A fehér színfoltos kompozíciók azután egy minden eddiginél élénkebb akkorddal gyarapodtak, mikor Thorma egy még bensőségesebb intéleur-kompozíciót festett nyolc alakkal. Ennek középpontja egy vörösapkás, kék egyenruhás és vöröszínösörös városi hajdu, ki díszes megjelenésében láthatóan büszkén mutatkozik be az őt közrefogó atyafiakkal. Ilyen eleven és merész színhatású vállalkozásba nem bocsátkozott megelőzőleg a művész. A főalakot a kép megközepére helyezte, sőtéibarna háttér elé és a láthatatlan ablakból beözönlő napfényrel árasztotta el. A kék mente és a vörös sapka színértéke ezáltal az elképzeltet legelèvebbé ragyogássá fokozódik, ami azután kihangzik kétoldalt egy barnanadrágos kocsisfajta öregember felgyúrt ujú fehér ingén és egy rosszmozósú alacsony suhanc fehér vászonruháján. Aranyszírga ragyogással ömlik el ezeken is a napfény, melynek foltjai ott tündökölnek középtűt a padlón és baloldalt a háttérben is.

A festmény „Kocsisok közi” cím alatt volt látható először a Múcsarnokban, az 1906-iki tavaszi kiállításon. Később Schuler Gusztáv úr gyűjteményének lett egyik legnevezetesebb darabja. Most Wertheimer Adolf úr tulajdona.

Az eleven színes jelenségek felfokozása mellett kitarított a művész a legközelebbi években is. 1905-ben megfestette a „Cigányok-at (interieurben) és 1907-ben a „Cigány-utóá”-t.¹ Emlékeztet mindkét kép Ferenczy Károlyra, ki 1901 tavaszán állított ki ugyancsak „Cigányok” cím alatt egy tisztán kolorista szempontból megfestett kompozíciót. Thorma, amint az tőle várható is volt, nem ment ilyen messzre. Ő elsősorban karaktereket festett, melyeket azonban bizonyos mértékig quodlibet-szerűen állított össze, jóllehet kompozíciójában kifogástalanul vág egybe minden részlet. A formák megérzésében, felfogásuk közvetlenségében élénken emlékeztet a kép a nagy sponyolokra, különösen Velazquezre, a nélkül azonban, hogy e miatt az igazi nagybányai helyi tónusból vesztené.

Érdekes intermezzója volt Thorma fejlődésének egy pályamunka, mely azonban

nem került kivételre. A feladat különben teljesen nekivaló volt. Budapest székesfőváros ugyanis pályázatot hirdetett Budavára 1849-iki győzelmes osztrómanak megfestésére. A megbízatás a kivételre Vágó Pálnak jutott, ki magáról a döntő rohamról alkotott nagy átérzéssel és történelmi érzékkel egy élénk színhatású kompozíciót. Thorma most újabb lépéssel távolodott el a legszorosabb értelemben történelminek nevezhető festéstől. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az akadémikus felfogást sohasem közelítette meg annyira, mint éppen ebben a pályamunkájában. Vázlatát minden hagyományos követelménynek megfelelő, központtelrendezésű ritmikus beosztás jellemzi. Tartalma a fővezér győzelmes bevonulása a vár elfoglalása után. Görgey lóháton a közepén. Jobboldalt az őt követő magyarok, baloldalt pedig fogoly osztrákoknak ugyancsak balfelé mozgó tömege. A pályamunkából kitűnik, hogy a művész a Görgey után nyomuló csoportban élethűn akarta megfesteni néhány tábornok arcképét, kitűnik azonban az is, hogy a kép elevenség és gazdagság tekintetében nem mérkőzhetett volna a „Talpra magyar”-ral. Meglehetősen emlékeztet a vázlat a Benczúr-féle „Budavár visszafoglalása”-ra, melyet Thorma kétségtelenül csak öntudatlanul közelített meg. Sőt, azt mondhatjuk, hogy a véletlen találkozás oka éppen abban rejlett, ami őt a legnagyobb mértékben választotta el Benczúr művészetétől. Az öncélú festőiségnek más érzésekből kiindulva tett engedményeket Thorma, mint amilyen érzések Benczúr irányították.

A következőmények csakugyan megmutatták, hogy minél szabadabban szánnyal festői érzésekre keresett kifejezést a művész, annál nagyobb változott képelnek érzelmi tartalma. Amennyire élénkült színeben, annyira változott az drámai felfogása lírikussá. A nagybányai jubiláris kiállítás után az 1913-15. években ment végbe művészetében ez a feltűnő változás. Előzményei természetesen ennek is voltak; hiszen a lírikus hang kezdetben sem hiányzott Thorma művészetéből. Nem hiányzott a „Szenvedők” hangulatából sem. Kifejezésre jutott azután Lukovicsné arcképében és a „Szeptember végén”-ben is. Ennek az alapmotívuma többször hangzott ki később. A Rozsdy vagy a Feketehegy havas csúcsa egyik ismertető

¹ Kiállította a Múcsarnok 1907-08. évi 141. kiállításán.

THORMA JÁNOS: ELTILTALAK TÉGED AZ ANYAI CSÓKTÓL!
(SIMON JUDIT). Kisasszonyok képekkel
Részlet Testvérek Irodalmi Intézet r. l. jogostólával

THORMA JÁNOS: FÜRDŐZŐK

THORMA JÁNOS: MÚTEREMBEN

jele lett a Thorma-féle szinkopizációknak. Ez adja meg sok esetben szinkopizációjuk és hangulatuk alaphangját.

Sokaknak szerzett különös és kellemes meglepetést a művész azokkal az élénk színekben pompázó, újkéletű képével, melyeket 1917-ben állított ki az Ernst-Múzeumban. Merész ugrást, de egyben csendes magabizonyulást jelentettek ezek a festmények. A „Tavaszi” és a „Húsvét” ragyogó kék, zöld és vörös tónusaikkal óriási lépések a teljes festői szabadság felé. A „Tavaszi” különösen úgy hat, mintha a művész évtizedek sok-sok hangulatát, mindazt a sok érzést, amit a nagybányai tavaszok gyermekkorára óta keltettek benne, egyetlen valóságtól mentes költeménybe akarja volna sűríteni. Ez pedig megtérést jelentett. Visszatérést a távolból a közvetlen környezetbe. Bizonyos korról jóról bölcsesség érvényesült ebben a megfigyélésben. Rám úgy hatnak ezek a képek, mint a Turgenyev-féle költemények prózában és még inkább fokozódik ez az érzésem, ha Thorma újabb aktkompozícióit látom. Ezek közül a „Fürdőzők” hat alakot egyesít, a középtérben sötét lombkulisszával és fatörzsekkel, a háttérben pedig a Virághegyet. „Dioné és Zeus”-ben természetesen az előtérben heverő női akt a fődolog. A bizonytalan formákkal jelzett Zeus sötét alakja nagyserű költői gondolatból született. Tökéletesen úgy hat, mint a háttérben sötétlő Gutinhegylanc előregomolygó szelleme. Egy fekvő női akt a szabadban, szelíd hajlású dombokkal, magános fával és fehér fellegekkel a háttérben, minden kiszámítottsága mellett is olyan, mint egy lírai költemény színeiben, mely éppen az akadémikus művészettől áll a legtávolabb. A kevés formára egyszerűsített újabb tanulmányfejek természetesen iskolásabbak, de a bennük kifejezésre jutató rendszer egyéni rendszer, nem iskolától öröklött megállapodás.

Thorma János legújabb korszaka nem osztható fejezetekre egyes nagyobb idő- és munkabefektetés eredményeképpen létrejött határjelző művek alapján. A művész, amint legújabb eredményei mutatják, teljesen lemondott az óriási vásznokról. Megtudjuk érteni, hogy ezt tette. Eleget küzdött életében lefáradhatatlan akadémikussal. Ha tovább is folytatná e küzdelmet, csak hasztalanul órlené fel munkaerejét. A változott körülmé-

nyeket 1918 óta mindennél nagyobb mértékben súlyosbítja az idegen uralom. Thormát ez olyankor érte, mikor túl volt már a tavaszi hullámokon, mikor a sorssal való összeütközés már nem vezethetett katasztrófális kirobbanásra. Nemcsak az ő szerencséjére történt így, hanem a magyar művészet, az egész magyarság szerencséjére is.

A magunkraeszmélés legbiztosabb útjára lépünk, ha sikerül megtalálnunk azt a szilárd szellemi kapcsolatot, mely bennünket közvetlen környezetünkhöz fűz. Ez a ráeszmélés lírai formában szokott leggyakrabban kilöbbenni. A nagy mozgalmak kezdetén ott van rendszeren az egyéni líra. A nemzeti ébredés úttörői a költők szoktak lenni, kiknek szelíd dalai azután fokozatosan érlelődnek erőteljes közvéleménnyé. Életerős közvéleményt, mióta világ a világ, sohasem csináltak felülről. Akinek ez látszólag sikerült, csak azért sikerülhetett, mert már a közvélemény alapján állott.

Amint kifejlődött annak idején semmibevett emberek erejéből a régi Nagybánya, amint kifejlődött ott a Hollósy távozásai követő időben a nagybányai szabadiskola, úgy kell kifejlődni ott most egy mélyen a talajban gyökerező új nagybányai művészetnek. Ezt a művészetet látom én abban a festményben, mely Thorma János újabb termelését mindennél jobban képviseli és amelyet ezért méltán szerzett meg az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum. Iboyaszedést ábrázol ez a kompozíció, fiatal leányokkal az előtérben, kikben magukban is a virágzás, a jövődől, az ígéretet láthatjuk. Zöld pázsit, iboyárnéyek és kék távolságok fölül emelkedik ismét a háttérben a havas hegyorom, nem az első hóval, mint Petőfi Sándor és Szendrey Júlia feje fölött, hanem az utolsóval. A várva várt tavasz előtt.

Thorma János és Réti István neve alatt jelen meg, még az első Nagybánya jó idejében, 1898 végén, a „Nagybánya és Vidéke” karácsonyi mellékletében egy tanulmány a művészeti nevelésről. Ez az írás a következő évben egy 15 lapból álló külön füzetben hagyta el a sajtót. (A művészeti nevelésről. Nagybánya, MDCCCXCIX.) A nagybányaiak hozzájárulása volt ez egy országos

¹ Repr. Magyar Művészet II. (1908) évf. 369. o.

eszmécséréshez, melyet akkor a művészeti nevelés reformja érdekében folytattak, de amelynek természetesen nem lett meg a kívánt eredménye. A Thormaék javaslata a fiszta naturalizmus alapjára helyezkedő egyéni nevelés és teljes szabadelvűség érdekében tört lándzsát. „A tanítás egyetlen alapelve a természet megismertetése legyen. E végből fontos, hogy oktatás már az első vonásnál, élő alak utánzásával kezdődjék, úgy amint ez a külföldi modern iskolákban is történik. A tanár tetszése és belátása szerint fej- vagy akitmodelt állíthat be, — felváltva, vagy kizárólag oktot — tekintet nélkül arra, hogy a kezdőknek néhány hónapig nehezebben megy a munka. Nem szabad azonban semmiféle gipszöntvények másolatásával rontani a kezdőket; nem szabad a tanítvánnyal elhíteni, hogy más mestere is lehet mint a természet; nem szabad utánzatokkal idegen felfogást beoltani az ifjúember fiszta lelkébe. Csak ezúton remélhetjük, hogy egyéni képességeik érintetlenül fejlődnek majd ki... ”

A természet szeretettel való mélyeséges tanulmányozása, a megértése annak a belső meleg kapcsolódásnak, mely a külső természet és az ember lelke között van, volt a tavasza minden művészeti virágzásnak. Ez a műtörténelem tanulságaiból levont, elvitázhatatlan igazság... Minden művészetek a természet ügyekéből születtek. A dekoratív művészetnek is csupán a természet adhat új motívumokat, a reminiszcenciákkal teli emberi egy ezen erőforrás nélkül csak sablonra, a már meglévők variálására képes. Hogy ezen visszatérés az ősforráshoz e téren is mily eredményekkel jár, arra fényes példa a modern angol iparművészet, mely a természetből merítve egészen eredeti új stílushoz jutott.

Néhány pillantás a művészeti fénykorok evolúciójára bárkít is meggyőzhet, hogy mindig az egyoldalú természetkultusz, az a sokat gáncsolt és megnevértett naturalizmus volt a kezdet. Egész korszakok művészetének erőt adott ez, nyomában élet és virágzás kelt. És ha ez nagyban a legjobb

iskolának bizonyult, így kell ennek lennie az egyes művészek nevelésénél is.

A növendéket a természet fanatikusává kell tenni. Ez az egyetlen, ami majd megdedzi őket és ami majd erős fundamentumát fogja képezni egy összhangban levő művészléleknek. Hogy erre mit fog építeni, azt meghatározni már nem az iskolai nevelés feladata. Ebben az irányban a tanárnak semmiféle befolyást gyakorolnia nem szabad... ”

A korrigálásnál sohasem arra kell figyelmeztetni a növendéket, hogy miként, mily technikai fogásokkal lehet hatásosabb tanulmányt készíteni, hanem hogy a valóságot minden megjelenésében megértse, lényegét és részletét egyaránt föl fogja... ”

A természet helyes érzésével együtt a szeretetet kell nagyra nevelni. Szeretni embert, tőt, levegőt, szával mindent, ami körülvesz, egyformán, mert csak ezáltal érezzük azt a fenséges összhangot, mely összes alkotásainak szoros összekapcsolódásában nyilvánul... ”

Szükségesnek tartottam ez idézeteket nemcsak azért, hogy e tanulmány végén a művész saját szavaival is rávilágíthassak Thorma festészetére, hanem azért is, hogy e most is időszerű szavakkal bizonyíthassam, hogy Nagybánya és annak legnagyobb képviselői sohasem válhatnak nálunk időszerűtlenné. Nagybánya kérdése a magyar művészet kérdése volt az ezredéves ünnepség mámorában és a magyar művészet kérdése ma is. A nemzet egyénéből áll, nemzeti erő nem fejlődhet ki ott, hol az egyéni értékek nem bontakozhatnak ki szabadon. Nemzeti művészet sem születhet ott, hol az egyéniség fejlődését korlátozzák. Nagybánya, a maga változatosan helyei alatti, nyugodalmas mendedék; hívott arra, hogy a fergegeektől védett helyen kora tavaszi virágokat fakasszon, új egyéniségeket, felmérhetetlen erjesztőt az új magyar érzésnek, mely, remélem, több erőt fog gyűjtteni az aradi vértanúk és Petőfi Sándor emlékéből, mint a háboru előtti Magyarország társadalma. Aki ezt megéri, tanuja lesz a Thorma János fölötti igazságos ítéletnek is.

FELVINCZI TAKÁCS ZOLTÁN